

TIJORAT BANKLARINING LIKVIDLILIK RISKLARI VA
ULARNI KAMAYTIRISH CHORA-TADBIRLARI

Sulxonberdiyeva Shodiya Shuhrat qizi

TDIU Bank ishi fakulteti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolamda tijorat banklarida likvidlilik riski qay yosinda ekanligi, ularni kamaytirish uchun qilinayotgan chora tadbirlar haqida fikr mulohazalar berib o'tilgan. Ushbu maqolada tizimli risklarni boshqarishning rivojlanish tarixi va so'nggi yutuqlari, likvidlik risklarini boshqarish nazariyasi va riskni qabul qilish xatti-harakatlarini boshqarish nazariyasi o'rganiladi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, alohida tijorat banklarining likvidlik xavfi qanchalik katta bo'lsa, ularning tizimli riskining hissasi shunchalik yuqori bo'ladi. Bundan tashqari, bankning katta hajmi uning tizimli riskining hissasi qanchalik ko'p bo'lishini anglatmaydi. Likvidlik tavakkalchiligini tartibga solish nuqtai nazaridan banklar ssuda va depozit koeffitsientlaridan ko'ra, likvidlikni yaratish ko'rsatkichlari va likvidlik koeffitsientlaridan foydalanish yaxshiroq bo'lardi. Nihoyat, empirik tahlil va nazariy tahlil natijalari bilan birgalikda ushbu maqolada bank risklarini boshqarish bo'yicha ba'zi takliflar ilgari suriladi.*

Kalit so'zlar: *Tijorat banki, risklarni boshqarish, bank tizimi riski, likvidlilik, likvidlik riski, bank likvidliligi.*

Tijorat bankining faoliyati va uning samaradorligi, eng avvalo uning likvidligiga bog'liq. Likvidligi bo'lmagan bank to'lovga layoqatli bo'la olmaydi. Amalda aynan nolikvidlik banklarning to'lovga layoqatsizligining asosiy sababi bo'lib, ularni bankrotlikka va bank tizimining beqarorligiga olib keladi. O'tgan yili respublikamizda faoliyat yuritayotgan tijorat banklarining jami kapitali 25 foizga, 2000-yilga nisbatan esa 46 barobardan ziyod ko'paydi. Natijada bugungi kunda banklarimiz kapitalining yetarlilik darajasi 24,3 foizni tashkil yetmoqda, bu esa bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasi tomonidan 8 foiz yetib belgilangan talabdan uch barobar ko'pdir. Bank tizimining likvidligi 65 foizdan ziyod bo'lib, bu jahon amaliyotida umumiy tarzda qabul qilingan, «yuqori» deb ataladigan ko'rsatkichdan 2,2 barobar ortiqdir¹.

¹ O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 2011 yil 25 mayda 2229-son bilan ro'yxatga olingan «Tijorat banklarining bank tavakkalchiliklarini boshqarishiga nisbatan qo'yiladigan talablar to'g'risida»gi Nizomi

Barqaror talabga ega boʻlgan pul vositalari, bank depozitlari, qimmatli qogʻozlar, moddiy aylanma vositalar va pulga tez aylantiriladigan aktivlar likvid vosita (mablagʻ)lar deb yuritiladi.

«Toʻlovga layoqatlilik» likvidlik tushunchasiga nisbatan kengroq boʻlib, bank zarur muddatlarda omonatchilari, kreditorlari va davlat oldidagi majburiyatlarini toʻla summada bajara olish layoqatini bildiradi. Toʻlov qobiliyati bankning qisqa muddat ichida oʻz majburiyatlaridan qutilish imkoniyatlarini koʻrsatadi.

Bank likvidligi – oʻz aktivlarini naqd pul sifatida ishlatish yoki ularning nominal qiymatini saqlab qolgan holda pul mablagʻlariga tezda aylantirish yoʻli bilan mavjud moliyaviy majburiyatlarni qoplay olish qobiliyatidir. Shularni hisobga olgan holda jahon banki nazariyasi va amaliyotida likvidlik “zahira” yoki «oqim» deb tushiniladi. Likvidlik zahira shaklida tijorat bankining mijozlari oldidagi oʻz majburiyatlarini belgilangan vaqt mobaynida aktivlar tarkibini ularning hali ishlatilmagan rezervlariga aylantirish yoʻli bilan qoplashni koʻzda tutadi.

Shunday qilib, tijorat banklari likvidligi va toʻlovga layoqatliligi tahlilining asosiy vazifalariga quyidagilarni kiritish mumkin:

- balans asosida aktivlarning likvidlik holatiga baho berish;
- bank likvidlik koʻrsatkichlarini aniqlash va ularning oʻzgarishini oʻrganish;
- bank aktivlarining joylanishi va resurslar jalb qilishning oʻzgarish tendensiyalarini oʻrganish;
- bank likvidligi koʻrsatkichlari asosida, likvidligini baholash va uni yaxshilash boʻyicha chora – tadbirlar ishlab chiqish;
- bankning toʻlovga layoqatliligi koʻrsatkichlarini aniqlash, ularning oʻzgarishlarini oʻrganish va shu kabilar.

Likvidlikni yoʻqotish yuzasidan zahiralar shakllantirish boʻyicha kapitalga aniq talablar belgilanmagan. Likvidlikka qoʻyiladigan umumiy talablar aktivlar va majburiyatlar muddatlarining oʻzaro mos kelishidir. Balans va balansdan tashqari moliyaviy instrumentlar har xil harakterdagi likvidlikka ega hamda bu

likvidlikni yoʻqotish riskini baholashda (har xil qaytarish muddatlarida likvidliklarni oqib kelishi yoki oqib ketishi) hisobga olinadi. Masalan, Germaniya hukumati tomonidan 5 yil muddatga chiqarilgan obligatsiya bank uchun, kichik nemis kompaniyasiga bank tomonidan 1 yil muddatga berilgan

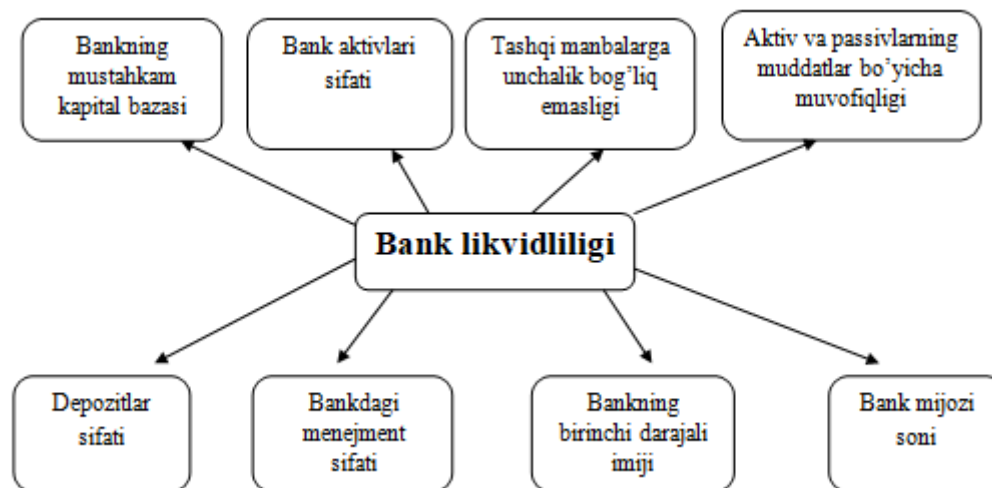
kreditga nisbatan, likvidli hisoblanadi. Chunki, bankka likvidlikni ta'minlash va

moliyaviy resurslar tanqisligini tugatish zarur bo'lib qolganda berilgan kreditga nisbatan obligatsiyani sotish osonroq bo'ladi. Banklar uchun likvidlik favqulotda ahamiyatga ega. Nazorat organlari banklardan likvidlikni yo'qotish riskini boshqarishning adekvat strategiyasini ishlab chiqishni talab qiladilar. Mazkur strategiya moliyaviy resurslarga bo'lgan sof ehtiyojlarni joriy baholash, monitoring va boshqarishni o'z ichiga olishi lozim. Bundan tashqari, strategiya bank faoliyati harakteri va murakkabligiga mos kelishi hamda bank direktorlar kengashi tomonidan tegishli nazoratni o'z ichiga olishi lozim.

Banklar o'zlarining likvidligini boshqarish yuzasidan omonatchilarning o'zgarimas ishonchlaridan foydalanish orqali tegishli ehtiyot choralar ko'rishlari lozim. Chunki omonatchilargina banklar faoliyatini moliyalashtirib boradilar. Omonatchilar ishonchlarining yuqotilishi bankdan omonatlarning ommaviy olinishiga sabab bo'lishi mumkin. Bu esa bankni omonatchilarning talablarini bir vaqtda qondirish uchun moliya resurslarining boshqa turlari, ya'ni banklardan kredit olish, aktivlarini sotish yoki qaytarish orqali qisqartirish kabi

turlaridan foydalanishga majbur qilishi mumkin. Shu narsa e'tiborliki, biror bir bankdagi likvidlik muammosi banklararo bozor orqali tarqaluvchi umumtizim oqibatlari (domino effekti)ga olib kelishi mumkin. O'zbekiston Respublikasida ham rivojlanayotgan boshqa davlatlar kabi ma'lum bir valyutaviy cheklashlar mavjud. Ularning eng asosiysi bo'lib, milliy valyutani erkin konvertirlanadigan valyutalarga tulakonli konvertirlashning yukligidir. Bu quyidagilarda namoyon bo'ladi: rakobatbardosh mahsulotlar ishlab chikarmokchi bo'lgan korxonalar o'zining tarkibini yaxshilashga, yangi texnologiyalar kiritishga, malakali mutaxassislariga ehtiyojsezadi.

1-JADVAL. Bank likvidiligiga tasir etuvchi omillar.²

Bir qator davlatlarning tajribasi shuni kursatadiki, erkin konvertatsiyaga faqatgina iqtisodiyotning ma'lum bir rivojlanish bosqichida erishiladi, Hatto, Yaponiya, Janubiy Koreya va Janubi-Sharkiy Osiyoning boshqa rivojlanayotgan davlatlari kabi mamlakatlar o'zoq vaqt mobaynida turli shakldagi valyutaviy cheklashlarni kullashga majbur bo'lganlar. O'zbekiston Respublikasidagi valyuta munosabatlarini takomillash- tirish, valyuta bozori va undagi mavjud valyuta operatsiyalarini, yuqorida zikr etilgan tadbirlarni amalga oshirilishi natijasida, yanada rivojlanishi bu borada hozirgi kunda mavjud bir qator muammolar va ularni hal etilishi bilan bog'liqdir.

Bank likvidligi riskining tizimli riskga ta'siri to'g'risidagi xulosa: LC va LIQ likvidlik riski ko'rsatkichlarining koeffitsient baholari sezilarli darajada salbiy bo'lib, bu banklarning likvidlik muddatining mos kelmasligi xavfi umumiy operatsion risk darajasini oshirishini, tijorat banklarining kutilayotgan yo'qotishlarini va alohida tijorat banklarining CoVaR ko'rsatkichlarini oshirishini ko'rsatadi. kattalashtirish; ko'paytirish. Mavjud tadqiqot natijalarini hisobga olsak, tijorat banklarining yetarli likvidligi bank sohasining tizimli riskini samarali ravishda kamaytirishga qodir emas. Bir tomondan, tijorat banklari yetarli likvidlik aktivlariga ega bo'lganda, ular likvidlik shoklarini bartaraf etish va operatsion risklarni kamaytirish uchun yetarli resurslarga ega bo'ladi; boshqa tomondan, yetarli likvidlik tijorat banklarini kredit mablag'larini haddan tashqari kengaytirishga undaydi, bu esa tijorat banklarining operatsion risklarini kuchaytiradi va bank tizimining barqarorligiga tahdid soladi. Bundan tashqari, likvidlik riskining tijorat banklariga ta'sirini dialektik tushunish va chuqur o'rganish DCoVaR muhim ilmiy ahamiyatga ega va amaliy ahamiyatga ega ekanligini ko'rish mumkin.

² Muallif tomonidan tuzilgan.

Bank risklarini o'z zimmasiga olishning mo'tadil roli haqidagi xulosa: Tijorat banklarining tavakkalchilik darajasini sozlashda tizimli riskni tuzatishga kelsak, likvidlik riski va riskni qabul qilish o'rtasidagi o'zaro ta'sir koeffitsientlari sezilarli darajada ijobiy bo'lib, bu banklar duch keladigan likvidlik riskining ta'sirini o'zlashtirish va bartaraf etish mumkinligidan dalolat beradi. alohida tijorat banklarining tavakkalchilik darajasidagi aktivlari va umumiy tavakkalchilik darajasini oshirish, shu bilan alohida tijorat banklarining bank CoVaR uchun duch keladigan riskini kamaytirish. Ta'sir qilish. Z-skor banklarning riskni afzal ko'rishini ko'rsatadi. Likvidlik riski yuzaga kelganda, banklarning tavakkalchilik afzalligi bozorning turli tebranishlari tavakkalchiligiga moslashtiriladi, bu esa alohida tijorat banklarining bank sanoatining tizimli riskiga ta'sirini susaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 2011 yil 25 mayda 2229-son bilan ro'yxatga olingan “Tijorat banklarining bank tavakkalchiliklarini boshqarishiga nisbatan qo'yiladigan talablar to'g'risida”gi Nizomi.
2. S.S.Tog'ayev. Bank risklari. O'quv qollanma. Samarqand-2019. 165 bet
3. The Impact of Liquidity Risk of Commercial Banks on Systematic Risk of Banking Industry: Study of 16 Listed Commercial Banks.
4. Understanding risk management practices in commercial banks: the case of the emerging market; Risk Governance and Control: Financial Markets & Institutions/ Volume 8, Issue 2, Spring 2018.

